

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ» У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

У статті проведено теоретичний аналіз та узагальнено основні підходи до визначення поняття «капітал». Досліджено взаємозв'язок понять «капітал» та «банківський капітал». Висвітлено питання значення капіталу у процесі формування економічної безпеки банківського сектору.

Ключові слова: безпека, рівновага, капітал, банківський капітал, економічна безпека, економічні активи, економічна сила, економічні ресурси, банківські резерви.

Алямкин Р. В. Сущность и значение категории капитал в процессе формирования экономической безопасности банковского сектора.

В статье проведен теоретический анализ и определены основные подходы к определению понятия «капитал». Исследована взаимосвязь между понятиями «капитал» и «банковский капитал». Рассмотрен вопрос значения капитала в процессах экономической безопасности банковского сектора.

Ключевые слова: безопасность, равновесие, капитал, банковский капитал, экономическая безопасность, экономическая сила, экономические ресурсы, банковские резервы.

Alyamkin R. V. The Nature and Significance of the Category of «Capital» in the Process of Formation of Banking Sector Economic Security.

The article provides a theoretical analysis and summarizes the main approaches to the definition of the term «capital». The interrelation between the concepts of «capital» and «bank capital» is highlighted. The issue of capital was analyzed within the context of the banking sector economic security.

Keywords: security, balance, capital, bank capital, economic security, economic strength, economic resources, banking reserves.

Формування системи економічної безпеки будь-якої галузі національної економіки неможливе без залучення достатнього рівня капіталу. Капітал є рушійним елементом сучасної економіки, а, відповідно, зростання його розмірів призводить до підвищення потенціалу економічної безпеки. Натомість значна концентрація капіталу в одних руках може стати фактором дестабілізації, тобто зниження рівня економічної безпеки, що може мати суттєві наслідки для розвитку вітчизняної економіки.

Проблемі визначення впливу капіталу на процеси формування економічної безпеки приділяється значна увага як у банківській теорії, так і на практиці. Дослідженням цієї проблематики займалися зарубіжні та вітчизняні науковці. Значний внесок у вивчення окремих питань формування економічної безпеки зробили такі вчені: О. О. Барановський, С. М. Савлук, В. М. Гесць, В. К. Сенчагов, В. І. Ярочків, М. І. Зубок, О. І. Кузнецова та ін.

Спорідненість та взаємний вплив цих двох категорій фактично не викликає сумніву. Однак для формування системи економічної безпеки необхідно розкрити їх природу. Тому метою нашої статті є здійснення теоретичного узагальнення значення капіталу у процесах формування економічної безпеки. Мета дослідження обумовила такі завдання: по-перше, розкрити сутність поняття «капітал» у загальнотеоретичному значенні та більш вузькому – як «банківський капітал»; по-друге, визначити вплив економічної сили на капітал.

Історичний екскурс до перших спроб наукового аналізу капіталу приводить до Аристотеля, який запровадив поняття «хремастика», під яким розуміли мистецтво забезпечувати достаток або діяльність, спрямовану на нагромадження капіталу. А. Сміт та Д. Рікардо ототожнювали капітал з нагромадженою працею або запасом матеріальних ресурсів. А. Сміт до капіталу відносив лише частину запасів, які спрямовувалися у подальше виробництво з метою отримання доходу. І. Фішер визначав капітал як запас багатства у певний момент часу та як здатність багатства і власності приносити їх власнику постійний дохід у вигляді «потоків послуг» [1].

Так, зокрема, Дж. С. Міль зазначає, що капітал є продуктом праці, а його ефективність у процесі виробництва є ефективністю самої праці, однак в іншій речовій формі. Продовжуючи, він зазначає, що капітал заслуговує на особливе місце, оскільки минула праця, яка була необхідна для створення капіталу, є не менш важливою, ніж використання теперішньої праці [1, с. 239].

Як зазначає С. М. Савлук, у світовій економічній теорії сформувалися дві концепції капіталу:

1) економічна або логічна, за якою капітал розглядається як один з чинників суспільного виробництва, що існує у формі матеріальних благ, які створюються людською працею та використовуються для подальшого розвитку виробництва й збільшення доходів їх власників;

2) соціальна або історична, за якою капітал трактується як сукупність виробничих відносин між власниками накопиченого багатства і тими верствами населення, які позбавленні цього багатства. Представники останньої групи суспільства змушені продавати свою робочу силу на ринку, внаслідок чого створюється передумови для привласнення першими результатів неоплаченої праці других. За такої концепції капітал неминуче трактується як знаряддя експлуатації найманих працівників [3, с. 9].

Ці дві теорії мають як відмінні, так спільні риси. Відмінні риси полягають у визначенні сутності натурально-речової форми капіталу. Спільні ж риси полягають у визначенні майнової власності, що інвестується у реальний сектор економіки з метою створення додаткової вартості. Навіть К. Маркс, який зробив найбільший внесок у соціалізацію сутності категорії «капітал», визнавав, що капітал – це самозростаюча вартість або гроші, що здатні перетворюватися у ще більшу кількість грошей [3, с. 10]

У цілому категорію «капітал» досліджували з часу появи капіталістичного виробництва. Ця категорія не раз ставала предметом наукової полеміки. Однак і досі не існує чіткого розуміння цієї категорії, яка б влаштовувала всі течії економічної науки.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу надбання представника австрійської школи економічної теорії Ейгена фон Бем-Баверка. Він зазначає, що капітал є проміжним продуктом, оскільки він не дає ніякого самостійного поштовху виробництву, а виступає як передаточний механізм імпульсу, що надходить від першочергових виробничих сил, – подібно до того, як куля, що отримала поштовх при зіткненні з іншою кулею, спричиняє її рух. Тобто він розумів причину появи капіталу та його функціонування як етапи безперервної взаємодії двох складових елементів продуктивних сил, а саме: природи та праці. Ці два елементи створюють умови виникнення продуктів споживання. Різниця полягає у тому, що іноді це відбувається миттєво, наче на єдиному подиху, а іноді – у декілька прийомів. В останньому випадку завершення кожного етапу знаходить своє зовнішнє відображення у появі нових проміжних продуктів, що і забезпечує виникнення капіталу. Всякий капітал у силу своєї природи складається з маси проміжних продуктів, загальним призначенням яких є створення кінцевого предмета споживання. Далі Бем-Баверк зазначає: «на кожній стадії виробничого процесу до проміжних продуктів з попередньої стадії додається певна кількість нової праці з тим, щоб передати їх на наступну стадію» [3].

Капітал створює умови для підвищення ефективності використання часу. Бем-Баверк, зокрема, зазначає, що всі споживчі блага з'являються у результаті взаємодії людини з силами природи. За допомогою такої взаємодії людина може створювати необхідні їй споживчі блага безпосередньо або опосередковано, у вигляді створення проміжних продуктів, які виступають як речові елементи капіталу. В останньому випадку потрібно жертвувати часом, витраченим на створення цих елементів, однак це дає перевагу у вигляді додаткової маси виробленого продукту [3]. Сьогодні це можна пояснити так: вибір інноваційного шляху вимагає значної кількості часу на дослідження та впровадження нових методів господарювання. Водночас це дає додаткові переваги у вигляді підвищення ефективності капіталу та швидкості повернення авансованих економічних ресурсів.

Узагальнюючи теорію Бем-Баверка, можна виділити такі тези. По-перше, капітал є проміжною ланкою у капіталістичному виробництві. По-друге, сам капітал як явище матеріального світу безпосередньо не є продуктивним. Його продуктивність виникає лише при взаємодії з людиною. По-третє, капітал у процесі свого існування виступає спочатку як ресурс господарського процесу, а в кінцевому випадку стає товаром. Відповідно, такий товар набуває форми ресурсу на наступній стадії виробництва. Кінцевим пунктом його трансформації є перетворення на товари для споживання людей. По-четверте, капітал є джерелом збереження головного ресурсу – часу. Тобто капітал має забезпечити виготовлення достатньої кількості продуктів споживання, щоб відбулось відтворення витрачених зусиль та певний надлишок, який заощаджується, а потім інвестується у створення капіталу та удосконалення його форм.

Отже, використовуючи теоретичне надбання, визначимо власне розуміння категорії «капітал». Капітал, на нашу думку, – це передусім прояв процесу взаємодії економічних ресурсів

та їх трансформації в економічні активи з метою створення додаткової вартості. Необхідно зазначити, що ресурси виступають у формі власності, тобто мають суб'єктивну приналежність.

Капітал як категорія економічної науки має певні властивості. Перша з них полягає у тому, що трансформація капіталу відбувається з використанням обмеженої кількості ресурсу, що авансується інвесторами.

Друга властивість – це здатність капіталу набувати грошової форми, тобто мати певну ліквідність. Ліквідність капіталу ґрунтується на оціночній вартості.

Третя властивість полягає у динамічній природі капіталу. Капітал за своєю сутністю не може бути у пасивній формі, він є елементом економічного кругообігу. Його рух відбувається шляхом трансформації економічних ресурсів на активи. Результатом динамічної взаємодії є виробництво готового продукту або товару. Залежно від етапу виробництва цей товар стає ресурсом для подальшого виробництва або ресурсом для споживання та задоволення суспільних потреб.

Четверта властивість капіталу полягає у його здатності до трансформації – постійній зміні форми буття.

П'ята (й остання) властивість полягає у тому, що капітал не лише відтворює свою вартість, а й забезпечує отримання додаткової вартості, тобто капітал має властивість до зростання як за вартісними, так і за кількісними характеристиками.

Капітал банку як економічна категорія, безумовно, є похідною від первинної категорії «капітал». На думку В. Гайдай, найбільш узагальненим є таке визначення поняття «банківський капітал»: це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій із розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку [4].

Саме капітал дослідники банківської діяльності визначають як фундамент, на якому будується вся споруда банківських операцій. За своєю суттю капітал є спеціально створеними фондами і резервами, призначеними для економічної стабільності банківської установи. Такі фонди та резерви необхідні для погашення ймовірних збитків, що можуть виникати впродовж усього періоду функціонування банківської установи [5, с. 290].

С. М. Савлук, стверджує, що банківський капітал є самостійним видом капіталу, що виник у процесі розвитку виробничого капіталу, виокремившись з останнього на певному етапі його еволюції. Тому він має не лише свої специфічні властивості, що відрізняють його від інших видів капіталу, а й спільні з ними риси [2, с. 9].

Варто відзначити, що у літературі доволі розмитим є поняття «банківський капітал», а для його позначення використовуються, зокрема, такі терміни, як «власний банківський капітал», «банківські ресурси», «ресурсна база банку» [4, с. 4]

Ж. Довгань визначає капітал банку як «сукупність внесених власниками-учасниками капіталу власних коштів, що зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників» [6].

Власний капітал служить економічною базою функціонування банків у всіх країнах і на всіх етапах економічного розвитку. Адекватне забезпечення банку власним капіталом є вкрай важливим для всіх економічних суб'єктів, пов'язаних з його діяльністю, зокрема: власників, акціонерів, вкладників, кредиторів, позичальників, регуляторів та суспільства в цілому. Захист економічних інтересів та забезпечення матеріальної вигоди кожної з наведених груп залежить, насамперед, від стабільності та надійності банку. А це, своєю чергою, передовсім визначаються рівнем капіталізації банківської установи [2, с. 5].

Деякі економісти ототожнюють поняття «банківський капітал» і «банківські ресурси». За підходом А. Мороз та О. Кириченко, банківський капітал і банківські ресурси виступають у якості коштів і використовуються для здійснення банківських операцій [2]. Потрібно підкреслити, що рівень капіталізації банківської діяльності свідчить у першу чергу про здатність протистояти негативним чинникам, що можуть призвести до збитків і дестабілізації ситуації в банківській системі [4, с. 4].

В. Коваленко та В. Прадун розглядають це поняття як сукупність банківських ресурсів у матеріально-речовій формі, у формі нематеріальних та фінансових активів, виражених у грошовій формі, сформованих за рахунок власних коштів, залучених і позичених коштів на грошовому ринку, які використовуються банком для здійснення банківської діяльності задля одержання прибутку [8, с. 17].

Н. Ткачук зазначає, що «банківський капітал» є втіленням однієї з форм вираження загальної економічної категорії «капітал». Початковою формою банківського капіталу був позичковий

капітал як специфічна форма перетворення грошового капіталу, що відокремився в процесі кругообігу з промислового капіталу [9].

У літературі зустрічаються десятки різних за формулюванням визначень, але якщо абстрагуватися від формальних редакційних та стилістичних відмінностей, то всіх їх можна поділити на дві групи. До визначень першої групи слід віднести ті, згідно з якими сутність банківського капіталу трактується як сукупність усіх ресурсів, якими оперує банк у процесі своєї діяльності, незалежно від того, з яких джерел ці кошти одержані і в які активи вони розмішені. У визначеннях, віднесених до другої групи, дається вузьке трактування банківського капіталу як власного капіталу, сформованого за рахунок внесків власників (акціонерів) та внутрішніх ресурсів самого банку [2, с. 65].

Щоправда, на нашу думку, банківський капітал за своїм змістом є складним поняттям, оскільки утворюється в процесі взаємодії інших форм капіталів. Фактично взаємодія окремих форм капіталу (грошового, людського, технічного, клієнтського та інші) забезпечує появу банківського капіталу. Саме процес взаємодії різних форм капіталу, що залучається у банківській сектор створює певну економічну силу.

Економічна сила – це величина, що є мірою інтенсивності взаємодії маси економічних ресурсів, що проявляється у перетворенні їх на активи, та зміни швидкості їх розвитку у вартісному вимірі або виникнення деформації, інакше кажучи, зміни їх форми та розмірів. Швидкість у цьому контексті необхідно розуміти як здатність економічних активів змінювати свою форму за певний проміжок часу. Напрямок характеризується економічними інтересами суб'єктів господарювання у певний історичний момент.

Економічна сила характеризується модулем напрямку дії та об'єктом, на який направлена дія. Модуль у величині економічної сили показує наявність як продуктивних, так і деструктивних економічних сил стосовно конкретного об'єкта впливу.

Для більшої наочності розглянемо приклад із буденного життя. Так, певна особа, що виступає суб'єктом економічної безпеки, володіє капіталом – об'єктом захисту у грошовому вимірі у 1000 одиниць національної валюти. Однак економіка країни має тенденції до сповільнення, інакше кажучи, сила економічного розвитку отримує від'ємне значення. Темп уповільнення можемо виразити як темпи інфляції. Уявимо, що для даної економіки цей показник складає приблизно 10 %. Відповідно, капітал особи зазнає негативного впливу деструктивної сили у розмірі 100 одиниць за рік. Тоді деформація буде проявлятися у зміні розміру або купівельної спроможності, оскільки форма капіталу (мова йде про номінал грошей) не зміниться.

З метою протидії власник капіталу має надати прискорення власному капіталу більше, ніж дія деструктивної сили. Найпростіший варіант – розмістити власні кошти на депозит з відсотковою ставкою більшою, ніж 10 % річних.

Будь-який господарський процес є процесом використання певних економічних ресурсів та їх взаємодії з метою створення нової матеріальної одиниці у вигляді товару. А сам процес виробництва є процесом, що відбувається з певною швидкістю, з економічного боку така швидкість вимірюється швидкістю обороту грошових коштів.

Швидкість обороту залежить від інтенсивності дії економічної сили, тобто ефективності взаємодії всіх складових елементів капіталу з урахуванням напрямку, що формує попит споживачів. Відповідно, ефективність використання економічної сили призводить до підвищення темпу грошового обороту. Ринок, при правильному визначенні напрямку дії, поновлює затрачені сили у вигляді компенсації за понесені затрати та підсилює капітал виробника за рахунок сплати йому додаткової вартості.

Пол Е. Самуельсон писав: «Кожний отримує гроші за те, що продає, і купує на свій заробіток те, що бажає. Якщо певного товару – наприклад, взуття – людям потрібно більше, то на товар буде ціле море нових замовлень. Це призведе до збільшення його вартості. За аналогією, якщо наявна кількість товару, наприклад, чаю, стане більшою, ніж охочих його купити, то в результаті конкуренції ціна на товар знизиться. Після зниження ціни люди стануть пити чаю більше, а виробники перестануть виробляти його у таких великих обсягах. Таким чином, буде досягнуто рівноважного стану між попитом та пропозицією.

Принцип роботи ринку продовольчих товарів також розповсюджується на ринок факторів виробництва – наприклад, робочої сили, землі та капіталу» [10, с. 15].

Мова йде про збалансування сил, а саме: сили попиту та пропозиції. Коли сили попиту компенсуються силами пропозиції, досягається певний стан спокою, або, згідно з теорією ефективних ринків, досягається рівноважний стан.

Сутність теорії ефективних ринків полягає у тому, що ринковим силам потрібно дати свободу робити все так, як вони вважають за необхідне. На думку авторів цієї теорії, ринки самі переходять в оптимальний рівноважний стан, а будь-який вплив на дію ринкових сил, у найкращому випадку, нічого не дасть, однак більш вірогідно призведе до зникнення рівноваги, і, як результат, система набуде неоптимального стану. У системі, що рухається до стану рівноваги, на думку авторів теорії, не можуть зароджуватися сили, що виводять її з рівноважного стану [10, с. 16].

З позицій нашого дослідження цікавим є висновок про те, що безпечний стан учасників ринку формується за рахунок конкуренції та досягнення рівноваги. Можливо, для товарних ринків це правильно, однак функція капіталу полягає у постійному зростанні, а стан рівноваги сповільнює швидкість його зростання. Тобто капітал, а точніше кажучи, бажання окремого власника знайти шляхи до зміни рівноваги у напрямку підвищення темпів свого зростання. Іноді навіть використовуючи механізми, які призводять до розвитку економічних криз.

К. Маркс зазначає: «Забезпечте 10 %, і капітал буде згодний на будь-яке застосування, при 20 % він збільшує своє пожвавлення, при 50 % готовий зламати собі голову, при 100 % він зневажає будь-які людські закони, а при 300 % – немає такого злочину, на який би він не ризикнув піти, навіть під страхом шибениці» [11, с. 66].

З огляду на те, що капіталу притаманна суб'єктивна приналежність тобто наявність власника, а його головною функцією є зростання як за кількісними, так і за вартісними показниками, то безпечний стан для капіталу полягає у постійному динамічному русі в напрямку вартісного зростання. Тобто для капіталу активна економічна безпека полягає у пошуку напрямів з найменшою дією деструктивною силою і найбільшим процентним прискоренням.

Розширення, або зростання капіталу, не завжди відбувається за рахунок прибутку. Одним з альтернативних варіантів розширення капіталу є недружнє поглинання. Так, Д. Сінкі відзначає, що акціонери банків наполягають на позитивній зміні вартості своїх інвестицій за рахунок злиття або поглинання інших фінансових компаній. Отже, поглинання є формою зростання вартості акціонерного капіталу, що досягається не за рахунок чистого прибутку, а за рахунок отримання доступу до капіталу іншого учасника ринку. Фактично, банк отримує доступ до інших форм капіталу, якими володіла інша банківська установа.

Д. Сінкі, стверджує, що зростання розміру капіталу банківських установ пов'язане з тиском з боку як ринкової середовища, так і регуляторів, що вимагають збільшення «подушки безпеки», здатної «поглинути» негативну дію збитків [12 с. 166]. Продовжуючи свою думку, він зазначає, що капітал показує розмір наявної у розпорядженні банку «подушки безпеки», що здатна поглинати збитки. Відповідно, чим більше подушка безпеки, тим банк безпечніший [12, с. 226].

Так, одним з головних завдань у процесі формування економічної безпеки виступає здатність капіталу до пасивної або превентивної безпеки. Превентивна економічна безпека полягає у здатності капіталу швидко повертати первинну форму у момент дії деструктивної сили. Тоді деструктивна економічна сила – це економічні збитки, яких може зазнати банк.

У банківській діяльності інструментом протидії деструктивним силам є сформовані резерви. З такої позиції цікавим є дослідження американських дослідників: «Уявіть собі сформовані резерви на можливі втрати за кредитами як ванну, що наповнена водою, рівень води відповідає розміру, що потрібен для покриття майбутніх збитків за кредитами. Рівень є ключова змінна – можна відкрити кран, на якому написано «резерви за майбутніми втратами», та збільшити рівень безпечного активу у бухгалтерському балансі. Якщо банк списує безнадійні кредити, вода починає уходити і її рівень зменшується. Очевидно, що деяка частина неякісних кредитів може бути компенсована. Отже, в трубу стікають лише чисті збитки за кредитами» [12, с. 183].

З наведеного стає зрозуміло, що збитки зменшують рівень наявної грошової маси. Тоді з цього абстрактного прикладу чітко видно наявність двох економічних сил. Перша – це той кран, продуктивна сила, що наповнює ванну, тобто збільшує масу ресурсів на балансі банку, а отже, і підвищує рівень економічної безпеки. Друга – деструктивна сила, а саме уявна труба, в яку стікає грошова маса, тобто відбувається зменшення вартості капіталу. Інтенсивність зменшення вартості капіталу – сила, з якою ця маса «витікає» з банківської установи. Тобто, якщо продуктивна сила менша за деструктивну, то вартість капіталу зменшується до критичного рівня, відбувається деформація капіталу за розміром. Своєю чергою, така деформація призводить до кризи банківської установи, оскільки її капітал втрачає, по-перше, масу і, по-друге, свою основну функцію – створення додаткової вартості.

З авторської позиції формування економічної безпеки можна зазначити, що капітал банківської установи повинен:

по-перше, мати достатню економічну масу ресурсів за розміром, яка повинна володіти значною пружністю, тобто здатністю протидіяти деформації при впливі зовнішньої сили, іншими словами, повертати первинну форму його існування;

по-друге, мати оптимальне прискорення у момент перетворення ресурсу в економічні активи. Під оптимальним прискоренням ми розуміємо оптимальний процент приросту капіталу, незалежно від способів такого зростання. Надвисоке прискорення робить процес некерованим, а отже, і небезпечним; і навпаки, незначне прискорення може призвести до втрати банківським сектором частини маси економічного ресурсу за рахунок переміщення її в інші сектори економіки з більшим процентним приростом;

по-третє, забезпечити безпечний напрям розвитку капіталу. Напрямок дії економічної сили формується під впливом наявної інформації.

На основі викладеного ми можемо зробити визначення категорії «економічна безпека». Економічна безпека – це здатність капіталу накопичувати або виробляти значний потенціал економічної сили з метою протидії деструктивному впливу для збереження як форми та розміру, так і його головної функції – створення додаткової вартості. Тому при формуванні системи економічної безпеки банківського сектору мають ураховуватися такі принципи: по-перше, капітал повинен бути достатнім за розміром, щоб протидіяти деструктивним економічним силам; по-друге, повинен мати певний безпечний напрям для свого розвитку з метою уникнення дії потенційно небезпечних економічних сил; по-третє, капітал має забезпечувати достатній процентний приріст.

Список використаних джерел:

1. Климко Г. Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / Г. Н. Климко; за ред. Г. Н. Климко, В. П. Несторенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа – Знання, 1997. – 743 с.
2. Савлук С. М. Власний капітал комерційного банку: монографія / С. М. Савлук. – К.: КНЕУ, 2012. – 456 с.
3. Бём-Баверк О. Капитал и прибыль; Т. 2: Позитивная теория капитала; Т. 3: Экскурсы / Ойген фон Бём-Баверк; пер. с англ. В. Кошкина под ред. А. В. Куряева. – Челябинск: Социум, 2010. – 916 с.
4. Гайдай В. Економічна сутність банківського капіталу / В. Гайдай // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 7. – С. 137–140.
5. Панасенко Г. О. Банк. Ресурси. Капітал: монографія / Г. О. Панасенко; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 352 с.
6. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 7. – С. 18–20.
7. Аналіз банківської діяльності: навч. посібник / Національний банк України; за заг. ред. У. Я. Грудзевич. – К.: НБУ, 2007. – 224 с.
8. Коваленко В. Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики центрального банку на розвиток банківського капіталу / В. Коваленко, В. Прадун // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6(60). – С. 16–27.
9. Ткачук Н. М. Капітал банку як економічна категорія / Н. М. Ткачук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №11(77). – С. 173–178.
10. Купер Дж. Природа финансовых кризисов. Центральные банки, кредитные пузыри и заблуждения эффективного рынка / Купер Дж.; пер. с англ. – СПб.: «Бест Бизнес Бук», 2010. – 210 с.
11. Тарануха Ю. В. Конкуренция: система и процесс: монография / Ю. В. Тарануха. – М.: «Дело и сервис», 2012. – 672 с.
12. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки мл.; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

* Алямкін Роман Володимирович – кандидат економічних наук, докторант Університету банківської справи Національного банку України.